

27. Стешенко И. Михаил Александрович Максимович. К столетию годовщины его рождения // Киевская старина. – 1904. – №9. – С. 347 – 378.
28. Украинские народные песни, изданные Михаилом Максимовичем. – М., 1834.
29. Українські пісні, видані М. Максимовичем. Фотокопія з видання 1827 р. Підготовка видання і розвідка П. М. Попова. – К., 1962.
30. Федів Ю. О., Мозгова Н. Г. Історія української філософії: Навчальний посібник. – К., 2001.
31. Цівкач О. М. Два варіанти статті М. В. Гоголя про українські пісні // Нар. творчість та етнографія – 1986 – № 4. – С.44 – 46.
32. Янковська Ж. Пантелеймон Куліш у спілкуванні з українськими фольклористами першої половини – середини ХІХ століття // Вісник Львівського університету. Серія філологічна – Львів, 2007 – Вип. 41. – С. 16 – 26.
33. Яременко В. Гоголівський період української літератури. Післямова // Микола Гоголь. Тарас Бульба. Переклад з рос. за ред. І. Малковича та Є. Поповича. – К., 1998 – С. 177-187.

А н н о т а ц и я

Исследуется место и роль украинской песни в творчестве Н. Гоголя и М. Максимовича. Раскрыто ее значение, как ценного историко-познавательного и художественного источников в их становлении.

Наталія Слобожаніна

ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНІ ПУБЛІКАЦІЇ У ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАННЯХ ЧЕРНІГІВСЬКОГО ГУБЕРНСЬКОГО СТАТИСТИЧНОГО КОМІТЕТУ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ.

Помітне поживлення історико-етнографічних студій в Україні у другій половині ХІХ ст. було пов'язане з новими тенденціями в соціально-економічному та культурному житті. Сплеск українського національного відродження зумовив потребу осмислення історії, культури, особливостей побуту та звичаїв місцевого населення. Історико-етнографічні дослідження велися в руслі діяльності загальноімперських наукових товариств. Російським географічним товариством було започатковано системне збирання етнографічних даних. На українських землях цю традицію продовжували Комісія для опису губерній Київського навчального округу, Південно-Західний відділ Російського географічного товариства та інші [1]. Своєрідним центром краєзнавчих досліджень на Чернігівщині у цей час став Чернігівський губернський статистичний комітет (далі – ЧГСК).

На сьогодні історико-етнографічна діяльність ЧГСК досліджена недостатньо. Його доробок принагідно схарактеризували М. Ткаченко та П. Федоренко [2], а В. Сарбей, О. Коваленко, Г. Курас, В. Маліневська, С. Заремба наголосили на необхідності детального вивчення внеску ЧГСК у розвиток краєзнавчих студій [3].

ЧГСК, як і більшість подібних установ імперії, був створений у 1835 р., але на першому етапі свого існування займався виключно відомчою статистикою. Після здійсненої у 1860 р. реорганізації губернських статистичних установ на підставі нового Положення о губернских и областных статистических комитетах ЧГСК перетворився у своєрідне наукове товариство з чітко регламентованими обов'язками секретаря, дійсних та почесних членів. Для ефективного виконання повноважень секретар відтепер офіційно

приймався на службу до губернського правління і одержував платню, що коливалась у межах 700 – 750 руб. на рік [4]. Від ініціативності, інтересів та уподобань секретаря значною мірою залежало спрямування наукових студій місцевих аматорів і комітету в цілому.

У 1862 р. побачило світ перше видання ЧГСК – “Памятная книжка Черниговской губернии. Протягом 1866 – 1872 р. О. Лазаревський опублікував дві книги (у трьох випусках) Записок Черниговского губернского статистического комитета. Зусиллями секретаря ЧГСК К. Корвін-Піотровського у 1885 р. було започатковано видання Календарей Черниговской губернии, що регулярно виходили до 1916 р. Наприкінці ХІХ ст. ЧГСК приступив до публікації Черниговских памяток, що являли собою своєрідне поєднання адрес-календаря та довідкової кипшенькової книжки. Водночас у цьому виданні систематично друкувались статті з історії та етнографії краю.

ЧГСК неодноразово звертався до громадськості із закликом до співпраці. Місцеві дослідники історії та етнографії Г. Милорадович, О. Лазаревський, Я. Почека, О. Бакуринський, О. Маркович, Й. Журавський, П. Євстаф'єв, Н. Дорогунцов відгукнулись на цю пропозицію й оприлюднили на сторінках його видань низку публікацій історико-статистичного та етнографічного характеру.

Відчутним попитом для активізації фольклорно-етнографічних студій на Чернігівщині стала діяльність О. Лазаревського, який у 1863 р. опрацював Записку об изучении Черниговской губернии в этнографическом отношении. Автор наполягав на вивченні особливостей повсякденного життя, мови, звичаїв та традицій, вірувань і усної народної творчості місцевої людності, наголошуючи при цьому на різноманітності етнографічних відтінків в Черниговской губернии. Достаточо проехавши від Ічні через Борзну, Батурин, Кролевець, Воронеж, Новгород-Северський і Стародуб до Мглина, чтобы убедиться в тех затруднениях, с которыми сопряжено этнографическое изучение губернии. На этом пространстве легко подметить резкие переходы как в наружном облике крестьян, так и в языке, одежде и домашней обстановке [5].

Того ж таки 1863 р. О. Лазаревський запропонував Программу для описания села или местечка, що складалась з 20 пунктів і включала питання етнографії. О. Лазаревський заручився підтримкою одного з найавторитетніших членів ЧГСК архієпископа Філарета Гумілевського, який погодився сприяти розповсюдженню програми серед сільських священиків. Найцікавіші з них оприлюднювались у Черниговских губернских ведомостях разом з протоколами засідань ЧГСК.

Водночас була створена спеціальна комісія на чолі з секретарем комітету П. Маєвським для підготовки до друку статей, нарисів, розвідок та історико-етнографічних досліджень, що надходили до ЧГСК.

Невдовзі ЧГСК почав отримувати відповіді на розіслані програми. Протягом року до О. Лазаревського потрапили етнографічні описи 30 сіл Глухівського, Городницького, Кролевецького, Сосницького, Стародубського, Суразького повітів Чернігівської губернії. На думку О. Лазаревського найповніші описи сіл здійснили І. Танський (с. Локотки), Н. Дорогунцов (с. Попова Гора) та В. Неговоров (с. Береза).

На засіданні ЧГСК 2 квітня 1864 р. О. Лазаревський висловив незадоволення станом справ: Надежда на получение ответов по программе возлагалась на приходских священников, имеющих все средства для изучения народной жизни. О незначительности полученных данных нечего и говорить. Причина этого – в равнодушии, с которым относятся у нас к подобному рода просьбам. Ответы, которые получены, в большинстве составлены лишь бы сбыть с рук; есть даже два описания разных сел, дословно списанных

одно с другого [6]. З цього приводу ЧГСК висловився за популяризацію історичних та етнографічних матеріалів серед мешканців губернії, стверджуючи, що это дело успешно пойдет лишь тогда, когда оно будет встречено общим сочувствием [7].

У другій половині XIX ст. найбільш поширеним жанром краєзнавчих студій залишались описи міст та сіл, які мали комплексний характер і вбирали у себе історичні, географічні, топографічні, статистичні та етнографічні дані. Яскравим прикладом можуть слугувати праці О. Шамраєвського Статистическое описание Бобровицкой дачи [8] та М. Любарського Историко-статистический очерк уездного города Кролевца Черниговской губернии [9], надруковані у Памятной книжке Черниговской губернии у 1862 р.

У Календарях Черниговской губернии було оприлюднено історико-статистично-етнографічні описи сіл та містечок Новгород-Сіверського та Стародубського повітів, підготовлені почесним членом ЧГСК О. Ханенком [10]. Упродовж 1860 – 1870 рр. він збирав відомості про села колишнього Стародубського полку, використав архівні документи та розповіді старожиливі. До тексту О. Ханенко додав численні примітки, але редакція змушена була відмовитись від цього додатку, оскільки загальний обсяг Календаря перевищував установленний ліміт.

На особливу увагу заслуговує Краткое описание по всем отношениям, места родины моей – села Нивного [11] Мглинського повіту Чернігівської губернії. Праця місцевого уродженця Л. Іванова містила детальний опис села, відомості про заняття та побут місцевих мешканців, цілу низку народних переказів, приказок, повір'їв, обрядових пісень.

Цінність етнографічних нарисів та матеріалів, що друкувались ЧГСК полягала в тому, що необхідну інформацію збирали і записували безпосередньо на місцях від старожиливі. Для таких досліджень зразковою вважалась програма, розроблена Російським географічним товариством ще у 40-х рр. XIX ст. У Чернігівській губернії орієнтиром для збирання етнографічних відомостей стала вже згадувана Програма О. Лазаревського. Після VI Всеросійського Археологічного з'їзду у 1886 р. було розроблено інструкцію-запитальник щодо археологічних, архітектурних та етнографічних пам'яток. Центральний статистичний комітет врахував цей досвід при складанні власних анкет та програм, за якими члени губернських статистичних комітетів збирали етнографічні матеріали [12].

Типовим зразком етнографічного опису є стаття Внутренний и внешний быт местного населения Черниговской губернии [13], впорядкована на основі праці М. Домонтовича Материалы для географии и статистики Черниговской губернии (1865), публікацій у Черниговских губернских ведомостей та Памятной книжки Черниговской губернии на 1862 год.

На сторінках Записок Черниговского губернского статистического комитета було вміщено цілу серію етнографічних нарисів про села та містечка Чернігівської губернії. Укладачі першої книги Записок запропонували загалу статті священників І. Танського та Г. Пригаровського з етнографічним описом своїх приходів [14]. У другій книзі було оприлюднено етнографічні дані про села Липів Ріг (В. Макаров), Попова Гора (Н. Дорогунцов), Красне (А. Черток), зібрані у відповідності до Программы для описания села или местечка та Записки о собирании сведений для изучения крестьянского быта в экономическом отношении О. Лазаревського [15].

Неабиякого поширення серед місцевих інтелектуалів набувало збирання фольклору. В усній народній творчості тогочасні науковці вбачали не тільки пам'ятки фольклору, але й цінне історичне джерело. Саме з таких позицій виходили місцеві збирачі фольклорно-етнографічного матеріалу О. Маркович, М. Білозерський, О. Бакуринський, П. Євстаф'єв, Й. Журавський.

Традиційна народна родинна обрядовість була предметом захоплення О. Марковича. У 1854 р. він підготував до друку фольклорно-етнографічний нарис про особливості родильної обрядовості Борзенського повіту. У 1864 р. ця стаття потрапила до ЧГСК і згодом була оприлюднена О. Лазаревським на сторінках другої книги Записок Черниговского губернского статистического комитета [16].

Окрасою Календаря Черниговской губернии на 1890 год стали зібрані Й. Журавським [17] і надруковані українською мовою у віршованій формі народні історичні легенди про Мотрю Кочубеївну та будинок полкової канцелярії, курган Чорна могила, Антонієві печери.

У 1896 р. за розпорядженням чернігівського губернатора Є. Андреевського було записано понад 500 народних пісень, що побутували в регіоні. Директор народних училищ П. Євстафьев підготував до друку добірку пісень, скомпонував увесь матеріал за географічним принципом, виділивши тематичні підрозділи (сімейні, дівочі, весільні, козацькі, чумацькі пісні, на Івана Купала та інші), а також опрацював відповідні коментарі. Ця ґрунтовна публікація побачила світ на сторінках Черниговской памятки на 1896/97 год [18].

Таким чином, історико-етнографічні публікації у виданнях ЧГСК засвідчують формування на Чернігівщині у другій половині XIX ст. дослідницької традиції у галузі фольклористики та етнографії.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Горленко В. Ф. Нариси з історії української етнографії. – К., 1964. – С. 184 – 185.
2. Ткаченко М. З нової історіографії Чернігівщини // Чернігів і Північне Лівобережжя: Огляди, розвідки, матеріали. – К., 1928. – С. 491; Федоренко П. Нариси з історії вивчення Чернігівщини // Записки Чернігів. наук. товариства – Чернігів, 1931. – Т. I: Праці історико-краєзнавчої секції. – С. 23 – 24.
3. Сарбей В. Первая попытка организации системных историко-краеведческих исследований на Украине // Историческое краеведение в СССР: вопросы теории и практики. – К., 1991. – С. 36–38; Коваленко О.Б., Курас Г.М., Маліневська В.М. Розвиток історичного краєзнавства на Чернігівщині у другій половині XIX ст. // Третя Респуб. наук. конф. з істор. краєзнавства: Тези доповідей. – К., 1984. – С. 236 – 238; Маліневська В.М. Чернігівські календарі другої половини XIX – початку XX ст. // Друга Чернігів. обл. наук. конф. з істор. краєзнавства: Тези доповідей. – Чернігів; Ніжин, 1988. – Вип. 2. – С. 96; Заремба С.З. Внесок губернських статистичних комітетів у розвиток пам'яткознавства // Історія Русі – України. – К., 1998. – С.273 – 281.
4. Державний архів Чернігівської області. – Ф. 154. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 17, 41, 54; Отчет Черниговского губернского статистического комитета за 1900 год. – Чернигов, 1901. – С. 12.
5. Журнал заседания Черниговского губернского статистического комитета № 9 // Черниговские губернские ведомости (далі – ЧГВ). – 1863. – № 6. – Часть неофициальная. – С. 77.
6. Журнал заседания ЧГСК № 18 // ЧГВ. – 1864. – № 18. – Часть неофициальная. – С. 94.
7. Журнал заседания ЧГСК № 9 // ЧГВ. – 1863. – № 6. – Часть неофициальная. – С. 80.
8. Шамраевский А. Статистическое описание Бобровицкой дачи // Памятная книжка Черниговской губернии. – Чернигов, 1862. – С. 189 – 300.
9. Любарский М. Историко-статистический очерк уездного города Кролевца Черниговской губернии // Памятная книжка Черниговской губернии. – Чернигов, 1862. – С. 173-188.
10. Ханенко А. И. Историческое описание некоторых местностей Черниговской губернии (Новгород-Северский уезд) // Календарь Черниговской губернии на 1888 год. – Чернигов,

1887. – С. 85 – 120; Ханенко А. И. Описание некоторых местностей Черниговской губернии в пределах бывшего Стародубского полка // Календарь Черниговской губернии на 1891 год. – Чернигов, 1890. – С. 69-126.
11. Краткое описание по всем отношениям села Нивного // Календарь Черниговской губернии на 1892 год. – Чернигов, 1891. – С. 100 – 182.
 12. Котова Н. О. Діяльність статистичних комітетів на Одещині у ХІХ – на початку ХХ ст.: Дисертація на здобуття наук. ступеня кандидата істор. наук. – Одеса, 2002. – С. 139.
 13. Внутренний и внешний быт местного населения Черниговской губернии // Календарь Черниговской губернии на 1887 год. – Чернигов, 1886. – С. 679 – 709.
 14. Танский И. Описание с. Локотки // Записки Черниговского губернского статистического комитета. – Чернигов. – 1866. – Кн. I. – С. 153-207; Пригаровский Г. Описание с. Меленска Стародубского уезда // Там само. – С. 209-241.
 15. Макаров В. Я. Село Липов Рог // Записки Черниговского губернского статистического комитета. – Чернигов. – 1872. – Кн. II. – Вып. 5-6. – С. 47-78; Дорогунцов Н. Село Попова Гора. Этнограф. очерк // Там само. – С. 1 – 26; Черток А. Село Красное Конотопского уезда // Там само. – С. 45-46.
 16. Маркович А. В. Родинные обряды (этнограф. очерк) // Записки Черниговского губернского статистического комитета. – Чернигов. – 1869. – Кн. II. – Вып. 3 – 4. – С. 341-347.
 17. Журавський І. Народные легенды // Календарь Черниговской губернии на 1890 год. – Чернигов, 1889. – С. 75 – 81.
 18. Народные песни // Черниговская памятка на 1896/97 год. – Чернигов, 1896. – С. 33 – 96.

А н н о т а ц и я

Отображено типологію історико-етнографічних досліджень, систематизовано і раскрыто їх содержание в периодических изданиях Черниговского губернского статистического комитета второй половины ХІХ в.

Ірина Мусієнко

**ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНЦІВ У РОСІЙСЬКІЙ
ТА АВСТРО-УГОРСЬКІЙ ІМПЕРІЯХ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.
У НАУКОВОМУ ДОРОБКУ А. КАШПЕЛЕРА**

Проблеми етнокультурного розвитку України у ХІХ – на початку ХХ ст. привертають сьогодні увагу не тільки вітчизняних, а й зарубіжних дослідників, серед яких безперечно слід особливо відмітити наукову діяльність відомого австрійського вченого, доктора філософії, габілітованого професора історії, директора Інституту історії Східної Європи Віденського університету, академіка АН Австрії, іноземного члена НАН України Андреаса Кашпелера. Грунтовні роботи вченого з історії України, в яких застосований конструктивістський метод дослідження, стали безперечно піонерськими в західній історичній науці. Без них сьогодні вже важко уявити дослідження проблем стосунків українського етносу й імперії, місця українства в імперській етнічній структурі, особливостей національної політики Російської імперії. Серед них такі видання, як “Мала історія України”, “Росія як поліетнічна імперія: Виникнення. Історія. Розпад”, “Мазепинці, малороси, хохли: українці в етнічній ієрархії Російської імперії”, “Національний рух українців у Росії та Галичині: спроба порівняння”, “Важкий шлях до нації: питання новітньої історії України”, “Малий народ чисельністю 25 мільйонів: українці. 1900”, “Україна: Сучасність та історія нової держави” [1-7] та інші.